

**SHAXSGA XOS UNIVERSAL TA’LIMY FAOLIYATLAR BOSHLANG’ICH
TA’LIMNING USTUVOR YO’NALISHLARIDAN BIRI SIFATIDA.**

Shomirzayeva Nargiza Sherali qizi

Namangan davlat pedagogika institutei mustaqil izlanuvchisi

nargizashomirzayeva2@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238760>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang’ich ta’limning shaxs rivojlanishidagi o’rni, uning asosiy maqsadi hamda majburiy ta’lim bosqichi sifatidagi strategik ahamiyati yoritilgan. Boshlang’ich sinf o’quvchilarida o’quv faoliyatiga bo’lgan qiziqishni shakllantirish, mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish hamda shaxsga xos universal ta’limiy faoliyatlarni (UTF) qaror toptirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda L.S. Vigotskiy ("yaqin rivojlanish zonasi"), J. Piage (kognitiv rivojlanish), D.B. Elkonin (o’quv faoliyati nazariyasi), M. Montessori hamda mahalliy olimlar (G’. Olimov, O. Boqiyev, M. Usmonxo’jayeva)ning ilmiy-pedagogik qarashlariga tayanilgan. Shuningdek, boshlang’ich ta’limni rivojlantirishning ustuvor yo’nalishlari va o’quvchilarning yosh davriga oid psixologik xususiyatlarining ta’lim samaradorligiga ta’siri asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: boshlang’ich ta’lim, ustuvor yo’nalishlar, universal ta’limiy faoliyatlar (UTF), kognitiv rivojlanish, interaktiv metodlar, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim, motivatsiya.

ABSTRACT

This article examines the role of primary education in personal development, its main objectives, and its strategic importance as a compulsory stage of education. It analyzes the issues of fostering primary school students’ interest in learning activities, developing independent and critical thinking, and establishing universal learning activities (ULAs) that contribute to students’ personal development. The study draws on the scientific and pedagogical views of L.S. Vygotsky (the “zone of proximal development”), J. Piaget (cognitive development), D.B. Elkonin (the theory of learning activity), M. Montessori, as well as Uzbek scholars G. Olimov, O. Boqiyev, and M. Usmanxo’jayeva. Furthermore, the priority areas for the development of primary education and the influence of students’ age-related psychological characteristics on the effectiveness of the educational process are substantiated.

Keywords: primary education, priority areas, universal learning activities (ULAs), cognitive development, interactive methods, learner-centered education, motivation.

АННОТАЦИЯ

В данной статье освещаются роль начального образования в развитии личности, его основная цель, а также стратегическое значение как этапа обязательного образования. Анализируются вопросы формирования у учащихся начальных классов интереса к учебной деятельности, развития самостоятельного и критического мышления, а также формирования универсальных учебных действий (УУД), характерных для личности. В исследовании рассмотрены научно-педагогические взгляды Л.С. Выготского («зона ближайшего развития»), Ж. Пиаже (когнитивное развитие), Д.Б. Эльконина (теория учебной деятельности), М. Монтессори, а также отечественных учёных (Г. Олимова, О. Бакиева, М. Усманходжаевой). Кроме того, обоснованы приоритетные направления

28.09.2026

развития начального образования и влияние психологических особенностей учащихся, обусловленных их возрастным периодом, на эффективность образовательного процесса.

Ключевые слова: начальное образование, приоритетные направления, универсальные учебные действия (УУД), когнитивное развитие, интерактивные методы, личностно-ориентированное обучение, мотивация.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida boshlang’ich ta’lim uzluksiz ta’limning poydevori va birinchi majburiy bosqichi sifatida alohida o’rin tutadi. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunida ko’rsatib o’tilganidek, 4 yillik boshlang’ich ta’lim o’quvchining keyingi bilim olishi, shaxsiy va ijtimoiy kamoloti uchun zarur bo’lgan poydevorni shakllantirishga qaratilgan. Bugungi kunda ta’lim jarayonining asosiy maqsadi faqatgina tayyor ma’lumotlarni yodlatish emas, balki bolalarda mustaqil va tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot qilish hamda muammolarni hamkorlikda hal etish ko’nikmalarini rivojlantirishdan iboratdir. Boshlang’ich yoshdagi bolalarning psixologik va kognitiv rivojlanish qonuniyatlari jahon va mahalliy pedagogika hamda psixologiya fanida keng tadqiq etilgan. Jumladan, L.S. Vigotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” ta’lim va rivojlanish o’rtasidagi bog’liqlikni ochib bergan bo’lsa, J. Piaje boshlang’ich sinf o’quvchilari konkret operatsiyalar bosqichida ekanligini ilmiy asoslab bergan. D.B. Elkonin esa o’quv faoliyatini shaxs rivojlanishining yetakchi omili sifatida baholaydi. M. Montessori ta’limda mustaqillik va individual yondashuv muhimligini ilgari surgan. Mahalliy olimlardan G’. Olimov, O. Boqiyev va M. Usmonxo’jayeva o’z tadqiqotlarida boshlang’ich sinf o’qituvchisining o’rni, darslarda zamonaviy va interaktiv metodlarni qo’llash hamda har bir bolaning individual imkoniyatlarini ochib berish masalalariga alohida e’tibor qaratganlar.

Boshlang’ich ta’lim – ta’lim tizimining birinchi bosqichi bo’lib, shaxsning keyingi ta’lim olishi va kamol topishi uchun zarur bo’lgan bilim, ko’nikma va malakalarning asosini shakllantirishga qaratilgan. Boshlang’ich ta’limning asosiy maqsadi – “o’quvchilarni nafaqat ma’lumotlarni yodlashga o’rgatish, balki ularning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, o’z fikrlarini og’zaki va yozma ravishda erkin, aniq va ishonchli ifodalashga, turli nuqtai nazarlarni hurmat qilishga va muloqot qilishga, hamkorlikda ishlashga, muammolarni birgalikda hal etishga, shuningdek, o’z shaxsiy fazilatlarini (mas’uliyatlilik, intizomlilik, mehnatsevarlik, insonparvarlik) rivojlantirishga va o’z qobiliyatlarini ro’yobga chiqarishga o’rgatishdan iboratdir.” [O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi qonunida boshlang’ich ta’lim majburiy ta’lim turlaridan biri sifatida belgilangan va uning muddati 4 yil ekanligi ko’rsatilgan (O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi qonuni, 2020-yil, 23-sentabr, O’RQ-637-son).]

Boshlang’ich ta’limning muhim vazifalaridan biri – “o’quvchilarda o’quv faoliyatiga bo’lgan qiziqishni uyg’otish va uni saqlab qolishdir”. Bolalar tabiatan qiziquvchan bo’ladilar va o’rganishga intiladilar. Boshlang’ich ta’lim ushbu qiziqishni so’ndirmay, balki uni yanada rivojlantirishi zarur. Buning uchun o’qituvchilar quyidagi usullardan foydalanishlari mumkin:

O’quv materiallarini qiziqarli va jozibali tarzda taqdim etish. Darslarni o’yinlar, musobaqalar, loyihalar va boshqa interaktiv faoliyatlar bilan boyitish.

O’quvchilarga o’z qiziqishlariga mos keladigan mavzularni tanlashga imkon berish. Individual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va o’quvchilarga o’z tezliklarida o’qishga ruxsat berish.

28.09.2026

O‘quvchilarni rag‘batlantirish va ularning muvaffaqiyatlarini nishonlash. Ularga o‘z qobiliyatlariga ishonch hosil qilishga va o‘zini o‘zi hurmat qilish tuyg‘usini rivojlantirishga yordam berish.

O‘quv muhitini qulay va xavfsiz qilish. O‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda etishga, savollar berishga va xato qilishdan qo‘rqmasliklari kerak.

O‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishi boshlang‘ich ta‘limning keyingi bosqichlarida o‘qishni muvaffaqiyatli davom ettirishlari uchun zarur bo‘lgan muhim omildir. Qiziqish bilan o‘qiydigan bolalar ko‘proq bilim oladilar, o‘z muammolarini hal qila oladilar va o‘z hayotiy maqsadlariga erishadilar.

L.S. Vigotskiy o‘zining “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasida “ta‘lim jarayonida o‘quvchining mustaqil ravishda hal qila olmaydigan, lekin o‘qituvchining yordami bilan uddalay oladigan vazifalarni belgilash muhimligi” ta‘kidlaydi. Boshlang‘ich ta‘limda o‘qituvchi har bir o‘quvchining “yaqin rivojlanish zonasini” aniqlashi va unga mos keladigan ta‘limiy vazifalarni berishi kerak.

J. Piaje esa kognitiv rivojlanish nazariyasi orqali “bolalarning tafakkuri yoshga qarab o‘zgarishi” ga ahamiyat qaratgan. Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar konkret operatsiyalar bosqichida bo‘ladilar, ya‘ni ular konkret narsalar va hodisalar bilan bog‘liq bo‘lgan vazifalarni yaxshiroq uddalaydilar. Shuning uchun boshlang‘ich ta‘limda ko‘rgazmali materiallar, amaliy mashqlar va o‘yinlardan keng foydalanish zarur.

D.B. Elkonin o‘zining o‘qish faoliyati nazariyasida o‘qish faoliyatini o‘quvchining shaxsiy rivojlanishiga ta‘sir qiluvchi asosiy faoliyat turi sifatida ko‘rib chiqadi. Boshlang‘ich ta‘limda o‘qish faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va ularning shaxsiy fazilatlarini shakllantiradi.

“Ustuvor yo‘nalish” – bu muayyan sohada (iqtisodiyot, siyosat, ijtimoiy soha, ta‘lim va h.k.) eng muhim, dolzarb va strategik ahamiyatga ega bo‘lgan vazifalar va maqsadlarni amalga oshirishga qaratilgan faoliyatning asosiy yo‘nalishi hisoblanadi. Ustuvor yo‘nalishlar resurslarni (moliyaviy, moddiy, inson resurslari) eng samarali tarzda taqsimlashga, mavjud muammolarni tezkorlik bilan hal etishga va kelajakda kutilayotgan natijalarga erishishga xizmat qiladi.

Maria Montessori (Maria Montessori) “Ta‘lim – bu bolaga o‘zini rivojlantirishga yordam berish” ekanligini ta‘kidlaydi (The Absorbent Mind, 1949). Montessori ta‘lim tizimi bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan, o‘zini o‘zi tarbiyalashga va mustaqillikka asoslangan. U “bolalarga o‘zlarining qiziqishlariga ko‘ra materiallar bilan ishlashga imkon berish, ularga o‘z tezliklarida o‘qishga ruxsat berish va ularga mustaqil bo‘lishga yordam berish zarur” ligini ta‘kidlagan. Boshlang‘ich ta‘limda bu tamoyil bolalarga turli xil o‘quv faoliyatlarini tanlashga imkon berish, ularga o‘zlarining qobiliyatlariga ko‘ra vazifalar berish va ularni o‘z ishlari uchun mas‘uliyatli bo‘lishga o‘rgatish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Xuddi shunday fikrlar respublikamiz tadqiqotchi olimlari tomonidan ham ilgari surilgan. Jumladan, o‘zbek pedagogika ilmining asoschilaridan biri bo‘lgan G‘ozi Olimov, boshlang‘ich ta‘limning ahamiyatini alohida ta‘kidlagan: “Boshlang‘ich ta‘lim – kelajak poydevori. Shu poydevor qanchalik mustahkam bo‘lsa, kelajak shunchalik yorqin bo‘ladi.” - degan fikrlarni bildiradi. U boshlang‘ich sinflarda bolalarga berilgan bilim va tarbiya ularning keyingi hayotida muhim rol o‘ynashini, shu sababli boshlang‘ich ta‘limga katta e‘tibor berish kerakligini aytgan.

Taniqli pedagog olim bo‘lib, shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim g‘oyalarini pedagogika ilmda ilgari surgan olimlardan biri Ochil Boqiyev, “Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi - bog‘bon, u har bir niholni parvarishlab, uning o‘ziga xos xususiyatlarini ochib berishi kerak.” - deydi. U

28.09.2026

boshlang’ich sinf o’qituvchisi har bir bolaning individual qobiliyatlarini aniqlashi va ularni rivojlantirish uchun sharoit yaratishi kerakligini ta’kidlagan.

Metodist olim bo’lib, boshlang’ich ta’limda zamonaviy o’qitish metodlarini joriy etishga katta hissa qo’shgan Munavvara Usmonxo’jayeva: “Boshlang’ich ta’limda o’qitish metodlari bolalarning qiziqishini uyg’otishi, ularning faolligini oshirishi va mustaqil fikrlashga undashi lozim ligiga juda ko’p bora urg’u beradi. U o’qituvchilar darslarni interaktiv usullarda tashkil etishi, bolalarni guruhlarda ishlashga o’rgatishi va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishi kerakligini ta’kidlagan.

Ushbu o’zbek olimlarining fikrlari boshlang’ich ta’limning ustuvor yo’nalishlari bolalarning har tomonlama rivojlanishiga yordam berish, ularning individual qobiliyatlarini ochib berish va ularni mustaqil fikrlashga undashga qaratilgan bo’lishi kerakligini ko’rsatadi.

Boshlang’ich ta’limga nisbatan “Ustuvor yo’nalish” tushunchasini quyidagi ma’nolarda qo’lladik.

1. Boshlang’ich ta’limda o’qitish metodlarini takomillashtirish, o’quv dasturlarini zamonaviylashtirish, o’qituvchilarning malakasini oshirish, o’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalarini baholash tizimini yaxshilash.

2. Har bir o’quvchining individual xususiyatlarini, qiziqishlarini va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta’lim berishni tashkil etish, o’quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o’zini anglashga yordam berish (Shaxsga universal ta’limiy faoliyatlar).

3. Imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim olishi uchun sharoit yaratish, ularni umumiy ta’lim jarayoniga integratsiya qilish, ularning individual ehtiyojlarini qondirish.

3. O’quvchilarda vatanparvarlik, insonparvarlik, adolat, halollik, mehribonlik, mas’uliyat kabi axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash (Shaxsga universal ta’limiy faoliyatlar).

4. Boshlang’ich ta’limni moliyalashtirishni yaxshilash, o’quv materiallari bilan ta’minlashni oshirish, zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish, o’quv muassasalarining infratuzilmasini yaxshilash.

D.B.Elkonin o’quv faoliyatini shaxsning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi asosiy faoliyat turi sifatida ko’rib chiqqan. U “o’quv faoliyatini to’g’ri tashkil etish o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan qiziqishini oshirishini, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishini va ularning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishi” ni ta’kidlagan.

Ushbu fikrlardan kelib chiqib, faoliyat nazariyasi shaxsga xos UTFni shakllantirishning muhim nazariy asosi bo’la oladi degan xuloasaga kelishimiz mumkin.

Albatta, boshlang’ich maktab o’quvchilarining yosh davriga oid psixologik xususiyatlarini o’rganish va ularning shaxsga xos UTFni shakllantirishga ta’sirini ham alohida tahlil qilinishi lozimligini ta’kidlash lozim, chunki boshlang’ich sinf o’quvchisining yosh xos xususiyatlari bolaning o’zlashtirish ko’rsatkichlariga alohida ta’sir ko’rsatadi.

Shuningdek, boshlang’ich ta’limda universal ta’limiy faoliyatlarni (UTF) shakllantirish, har bir o’quvchiga individual yondashish, inklyuziv muhitni ta’minlash hamda bolalar qalbida mas’uliyat, halollik va insonparvarlik kabi axloqiy va milliy qadriyatlarni qaror toptirish ta’lim sohasidagi eng ustuvor yo’nalishlar sirasiga kiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang’ich sinf o’qituvchisi har bir bolaning o’ziga xos iqtidorini ochib beruvchi va yo’naltiruvchi shaxs hisoblanadi. Boshlang’ich ta’lim bosqichida o’quv faoliyatining to’g’ri, zamonaviy va shaxsga yo’naltirilgan pedagogik yondashuvlar

28.09.2026

asosida tashkil etilishi o‘quvchilarning kelgusi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyat qozonishi va jamiyatda munosib o‘rin egallashining bosh kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. (2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son).
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. — М., 1999.
3. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. — М., 1999.
4. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. — М., 1974.
5. Montessori M. The Absorbent Mind. — New York, 1949.
6. Bandura A. Social Learning Theory. — NJ, 1977.
7. Olimov G‘. Boshlang‘ich ta’lim asoslari. — Toshkent, 1998.
8. Boqiyev O. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim. — Toshkent, 2012.
9. Usmonxo‘jayeva M. Boshlang‘ich sinflarda zamonaviy o‘qitish metodlari. — Toshkent, 2018.